

Minaxanım NURİYEVA T.
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
professor

Belə yazılara hazırlaşarkən, istər-istəməz mənim üçün həmişə bir həqiqət doğulur sanki; Türk dünyasının böyük şükranlıqla və fəxrle qəbul etdiyi və milli-elmi düşüncəsinə, ictimai-siyasi təfəkkürünə, böyük fədakar əməyinə daim saygı bəslədiyi böyük şəxsiyyətləri vardır. Təəssüf ki, müəyyən tarixi səbəblər üzündən Türk dünyasında yetişən böyük şəxsiyyətlər, tarixi simalar və onların həyat və fəaliyyəti uzun illər tədqiqatdan kənar qalmış, vaxtında nəinki dünya xalqlarına, türk xalqlarının özlərinə belə heç tanılmamış, ya da öləri tanılmamışdır. "Qızıl adam"ı dünyaya açmış milli tarix məktəbinin banilərindən biri - Qazax arxeoloqu, Türk xalqları tarixinə "Altın adam"ı qazandıran böyük alim kimi daxil olmuş tarix elmləri doktoru, professor Kamal Akişov 23 may 1924-cü ildə Pavlodar qəzasının Bayan aul kəndində (Qazaxıstan) doğulmuşdur. Gənc Kamal II Dünya müharibəsində iştirak etmiş, tərix olunduqdan sonra indiki Fərabı adına Qazax Dövlət Universitetinin tarix fakültəsində oxumuş, 1950-ci ildə oranı bitirmişdir. Leninqradda aspirantura təhsili almış, orada da uğurla "Mərkəzi Qazaxıstanın tunc dövrü" mövzusunda dissertasiya müdafiə etmişdir. 1986-cı ildə SSRİ EA-nın Arxeologiya İnstitutunda "Sakalar və usunlar dövründə Cənubi və Şimali Qazaxıstanın iqtisadiyyatı və sosial sistemi (e.ə. V əsr - eramızın V əsri)" mövzusunda doktorluq dissertasiyası müdafiə etmişdir. Kamal Akişov Tunc dövrü, Erkən Dəmir dövrü və Orta əsrlər abidələrinin tədqiqatını əhatə edən geniş elmi maraq dairəsinə malik arxeoloq alim idi; bunlarla bərabər o, paleoetnoqrafiya və memarlıqla bağlı tarixi məsələlər ilə də məşğul olurdu.

1954-cü ildən başlayaraq Kamal Akişovun rəhbərliyi ilə Şimali və Cənubi Qazaxıstanda 40 ilədək müddətdə ardıcıl sistemli arxeoloji tədqiqatlar aparılmışdır. Bu tədqiqatların nəticələri yüzlərlə elmi məqalədə, 20-dək kitabda toplanmışdır; Kamal Akişov ölkənin mədəni həyatında, elmi ictimaiyyətdə yaddaqlan "İli çayı vadisindəki sakalar və usunların qədim mədəniyyəti" (1963), "Mərkəzi Qazaxıstanın qədim mədəniyyəti" (1966), "Qədim Otrar" (1970), "Qədim abidələrin siluetləri" (1976), "Kurqan İssik. Qazaxıstan sakalarının incəsənəti" (1978) kitablarının müəllifidir. Bu tədqiqatlar vaxtilə sovet arxeologiyasının, o cümlədən, Qazaxıstan elminin ən böyük nailiyyətlərindən biri kimi qiymətləndirilmişdir.

Həyatını bütünlüklə elmə həsr edən zəhmətkeş alim 1991-ci ildən Ə.Mərgilan adına Arxeologiya İnstitutunda baş elmi iş

çi, 2000-ci ildən isə Lev Qumilyov adına Avrasiya Dövlət Universitetinin Dünya tarixi, arxeologiya və etnologiya kafedrasının müdiri işləmişdir. Lakin onun adı, torcümeyi halı "Altın Adam" sız keçmiş. Bu onun ən böyük nailiyyəti idi.

1954-cü ildən Jetsu, Şimali və Cənubi Qazaxıstan arxeoloji ekspedisiyalarına rəhbərlik etmiş, Sarı arx tarixi abidələri haqqında elmi məlumatlar toplamışdır. Əməkdaşlarına qarşı ciddiliyinə, tələbkarlığına görə özü "Dəmir Adam" ləqəbi alan Kamal Akişov Esik (İssik) kurqanında (e.ə. V-VI əsrlər) "Qızıl Adam"ı kəşf etmişdir. Bu vaxtadan isə "Beşşatır" kurqanları (1957-61), İşim kurqanları, Bozok yaşayış yeri (VIII əsr), dünya əhəmiyyətli Otrar abidələrinin tədqiq etmişdir. Onun "Altın Adam" üzərində iş təcrübəsi nəinki yerli, hətta xarici alimlər üçün də gəzəl məktəb olmuşdu. Çünki bu tapıntının ardınca Qazaxıstanda, istərsə də ölkə xaricində, Avropada belə kurqanlarda yeni kəşflərin tədqiqində onun səmərəli iş üsulu tətbiq olunurdu. Bu çalışmaları ilə o, tapıntı vasitəsilə onu həmin dövrün düşüncə tərzini və həyatı təsvirləri, inancını, mədəni nailiyyətləri ilə əlaqələndirmiş, dünya mütəxəssislərinin belə diqqətini cəlb edən vacib elmi fikirlər irəli sürmüşdü.

"Altın Adam" kəşf tapıntısından çox, bəlkə də bir əfsanə, türk dünyasını yerindən edəcək, dəyişdirəcək döyüdə bir böyük sirr idi. Bu "sir"lər ilə qarşılaşanda fransız tarixçisi, əslən alman olan Alber Sorrel "dünya kəşflərlə irəliləyir, ancaq daha kəşf olunmamış iki məchul var: bunlardan biri coğrafiyada qütb məsələsi, digəri də tarixdə türk..." dediyi o sirin artıq çözülməkdə olduğunu hiss edirsən.

Uzu çayının (Dnepr) sol sahilində iskitlərə məxsus 2300 il yaşı olan möhtəşəm Soloxa, Kerçdəki 2500 yaşlı Şah kurqanı kimi qədim türklərə məxsus antik memarlıq abidələri var; bunlar türkün keçmişini, doğuluşu və addımlarının iti, bərk sürətli atılan dövrüdür; qədim türklərin hələ miladdan əvvəl öldə etdiyi yetkin mədəni mirasın varlığından xəbər verir artıq. Bu bizim tələblik illərimiz idi. Bu tapıntıların dəyərini lazımcına anlamasaq da, nə yaxşı biz artıq başlanğıcda Qədim Türk yazılı abidələrinin dili fənni ilə bu "dünyaya" ayaq basmış girişimizi etmişdik.

...Təbiətin acı sonluqla bitən şıltaqlığı özüylə xoş təsadüfə yol açdı: 1963-cü ildə İssik gölü daşdı, güclü sel ətrafı bürüdü, yolları, binaları, hətta minilliklərə köksünü gəran kurqanın da atəklərini yuyub apardı. Su daşqınının fəsadları aradan qaldırılan kimi yeni evlərin, müəssisələrin tikintisinə başlandı. Sözügedən kurqanı düzəliş, yerində avtobaza tikilməli idi, lakin bu zaman buldozertlə sökülən kurqandan tarixi abidələrin varlığı ortaya çıxdı. Sak döyüşçüsü - "Qızıl Adam" və ya Altın adam adıyla məşhur olacaq döyüşçü məzarı burda aile məzarlığında aşkarlandı. Saka elinə məxsus Dəmir dövründən qorunub saxlanılan hökmdar ailəsi qəbrləri aşkar edildi. Mərkəzdə yerləşən qəbrlərdən aralıda isə Saka döyüşçüsünün məzarı dururdu. 6 metr hündürlüyü olan Saka kurqanında qızıl paltarlı döyüşçünün qalıqları aşkar edildi. Tyan-Şan küknarından düzəldilmiş tabutun qapağı açıldığında qızıl paltar geyimli, sonralar "Altın Adam" adı veriləcək gənc yaşlı saka döyüşçüsü meyiti göründü. O qızıl saplardan toxunmuş döşənək üstə yatırdı.

Qızıl adamın paltarları 4 minə yaxın qızıl ornamentlə bəzədilmişdir. Ornamentlər "heyvan motivləri" ilə - bəbir, uzunqulaq, maral, arxar (dağ keçisi), at və müxtəlif

quşların təsvirləri ilə işlənmişdir. Başında şiş uclu, təxminən, 70 sm. hündürlükdə qalpaq vardı. Qəbirdə əvvəlcə paltar, ayaqqabı və baş geyimlərinə tikilmiş sac qızıdan hazırlanmış dörd mindən çox bəzək əşyaları, həmçinin qızıl üzük, tunc və qızıl silahlar, müxtəlif qablar var idi. Tapıntı eramızdan əvvəl 5-3-cü əsrlərə aiddir.

Kurqanda aparılan qazıntılar eramızdan əvvəl V əsrdə Qazaxıstan ərazisində yaşamış qədim tayfaların mədəniyyəti, incəsənəti və inancı haqqında qiymətli məlumatlar verirdi. Bu motivlərin, tilsimli simvolların sirrinin və bəzək texnikasının şərhini, qiymətləndirilməsi, işlənmə üsulları ilə bağlı gizlinlərin açılması Kamal Akişovun və ekibi Qazax alimlərinin biliyi, fədakarlığı deməkdir, bir də türk xalqları mədəniyyətinin ulu qaynağının qazanılmasına dair xidmətləridir.

Paltarın tapıldığı Esik (İssik) Kurqandakı digər mühüm əşya, üzərində iki sətir yazı olan gümüş qab da var idi. Onun üzərində "Xanın oğlu 23 yaşında öldü. İssik xalqının başı sağ olsun" cümləsi yazılmışdır. Bu münasibətlə şair və alim Oljas Süleymenov deyirdi: "Bu gümüş qabın əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu qab üzərində

"Altın Adam"ı kəşf edən "Dəmir Adam" ləqəbli Kamal Akişovun 100 illiyinə

Artıq "Altın Adam" ölkənin tanınmış brendinə çevrilib. İndi Almatı şəhərinin baş meydanında "Altın Adam"ın heykəli Qazaxıstanda azadlıq rəmzi olaraq qoyulub, həm də qanadlı atlar təsviri olan gərbində həkk olunub. Lakin o türk dünyasının ən qiymətli simgesi olaraq dəyərləndirilir.

dəki yazı türklərin ən qədim yazılarının Yenisey və Orxon abidələri olması faktını dəyişdirə bilər.

Sonra Sak kurqanlarının əsas mühafizəçisi və "Altın adam"ın Kamal Akişovla bərabər müəllifi olan professor Bekən ağa İssik kurqanlarının yerində açıq səma altında muzey açdı. Əməkdar elm xadimi, dövlət mükafatı laureatı Kamal Akişov 2003-cü ildə Almatıda vəfat etmişdir.

Artıq "Altın Adam" ölkənin tanınmış brendinə çevrilib. İndi Almatı şəhərinin baş meydanında "Altın Adam"ın heykəli Qazaxıstanda azadlıq rəmzi olaraq qoyulub, həm də qanadlı atlar təsviri olan gərbində həkk olunub. Lakin o türk dünyasının ən qiymətli simgesi olaraq dəyərləndirilir.